

De lotgevallen van enige Maastrichtse insectencollecties tijdens de Tweede Wereldoorlog

Enige tijd geleden nam ik de trein naar Maastricht om daar in het Natuurhistorisch Museum een piepkleine tentoonstelling te gaan bekijken. Het tentoonstellinkje, dat tot 15 oktober 2005 te bezichtigen was, had als titel 'Vliegen op de Nachtwacht' en gaf een beeld van de lotgevallen tijdens de Tweede Wereldoorlog van de wereldberoemde mieren- en mierengastenverzameling van pater Dr. Erich Wasmann S.J. (1859-1931) en de phoridenverzameling van pater Dr. Hermann Schmitz S.J. (1878-1960). Beide paters waren een belangrijk deel van hun leven gestationeerd in het Zuid-Limburgse Valkenburg.

Op een paneel van de tentoonstelling werden deze collecties als volgt omschreven: 'Met bijna 3500 verschillende mierensoorten geeft de collectie Wasmann een vrijwel compleet, wereldwijd overzicht van alle tot dan toe bekende mieren, terwijl de collectie Schmitz dit aanvult met talloze 'phoriden', kleine gebochelde vliegjes die vaak met mieren samenleven. Talloze insectensoorten zijn bovendien voor het eerst beschreven aan de hand van exemplaren uit deze collecties, dat het internationaal tot een van de belangrijkste en meest begerenswaardige referentieverzamelingen van het vakgebied maakt.'

Ik vond de tentoonstelling ergens weggedrukt achter de garderobe in een halletje, vlakbij de helaas hermetisch gesloten cafédeur en tegenover de practicumzaal. Hij bestond uit enkele paneeltjes met tekst, een paar dozen minuscule vliegjes en enkele interessante foto's. Verder draaide er een videofilm, waarop de bomvrije kluis te zien was in de Sint Pietersberg waarin tijdens de Tweede Wereldoorlog onder andere de Nachtwacht was opgeborgen ter bescherming tegen het oorlogsgeweld. Bovenop de Nachtwacht stond een mand en daarin was een groot deel van de verzameling Phoridae (Diptera) van pater Schmitz verborgen (figuur 1).

SS-Reichsführer Heinrich Himmler, die een verwoed amateur-entomoloog was, had gehoord van de collecties van Wasmann en Schmitz en had een afgezant naar Maastricht gestuurd om ze in zijn bezit te krijgen. De collectie Wasmann werd in zijn geheel afgevoerd naar Berlijn en kwam daar terecht in de bunkers onder het Entomologisch Instituut. Een klein deel van de phoridenverzameling van pater Schmitz ging naar het Ahnenerbe Museum te Waischenbach. De Duitsers hadden er zich wel over verbaasd dat het zo'n kleine verzameling was.

Een relaas hierover stond in het tijdschrift 'Time' van 20 november 1944 (Overgenomen met vertaling in Waage 1945). Het artikel begint aldus: 'The meanest thing the Germans did in Holland is known at Maastricht as 'the rape of the ants'. ... Even quisling Hollanders resented the theft of the greatest collection of ants in the world. Thus cabled New York Herald Tribune Correspondent Lewis Gannett. A suburban book critic turned war correspondent, Gannett is himself an amateur formicologist.'

Het artikel eindigt als volgt: 'Last week Maastricht's citizens, wondering about the fate of their ants in bombed Berlin, were not very hopeful of ever getting the great collection back. As for Father Schmitz, when last heard from he was in the Tyrol collecting phorid flies, had already collected 1000 species.'

We weten nu hoe het de collecties verder is vergaan. Een majoor van het 9^e Amerikaanse Leger, John Wendell Bailey,

Figuur 1. De phoridencollectie van Schmitz in een mandje bovenop de opgerolde Nachtwacht in de bomvrije kluis van de Sint Pietersberg te Maastricht. Foto: Natuurhistorisch Museum Maastricht
Basket with the main part of Schmitz's phorid collection on top of Rembrandt's Night Watch in the bomb-proof safe in a limestone cave at Maastricht, Limburg.

vlektyfuscontroleur en hoogleraar in de vergelijkende anatomie aan de Universiteit van Richmond Va (USA), hoorde van deze zaak en heeft beide collecties weer teruggebracht naar Maastricht. Tijdens een drinkgelag met de Russen in Berlijn wist hij toestemming te krijgen om de Wasmanncollectie bij het Entomologisch Instituut dat in de Russische zone van Berlijn lag op te eisen.

Dezelfde hoogleraar, Dr. Bischoff, die de collectie met een SS-officier in Maastricht had opgehaald, gaf ogenblikkelijk toestemming om de collectie mee terug te nemen (Eyndhoven 1945). Later bracht majoor Bailey ook de phoridencollectie die zich gedeeltelijk in Waischenbach bevond weer terug naar Maastricht. Hij heeft daarvoor als dank een oorkonde ontvangen van het gemeentebestuur van Maastricht en hij is benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau (Eyndhoven 1945, 1946, Cremers 1946).

Voor wie vindt dat ik wel een heel erg lange reis heb moeten maken om zo'n minitentoonstellinkje te gaan zien moet ik zeggen dat de hele presentatie van het Natuurhistorisch Museum Maastricht steeds weer de moeite waard is om er doorheen te dwalen en interessante kennis op te doen.

Dankwoord

Ik dank Fokeline Dingemans-Bakels van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht voor haar medewerking.

Literatuur

- Cr[emers PJ] 1946. Ook de Phoriden van pater Schmitz terug in Maastricht! *Natuurhistorisch Maandblad* 35: 29-30.
- Eyndhoven GL van 1945. De lotgevallen der collecties Wasmann en Schmitz. *Entomologische Berichten* 11: 282-83.
- Eyndhoven GL van 1946. De collectie Schmitz terug. *Entomologische Berichten* 12: 63.
- W[aage GH] 1945. De Mierenroof. *Natuurhistorisch Maandblad* 34: 3-4.

Jan de Oude
Laan van Poot 194A
2566 EH Den Haag
jdoude@wxs.nl

Summary

The fate of some insect collections at Maastricht, The Netherlands, during World War II

Until 15 October 2005 a small but very interesting exhibition at Maastricht showed the fate of the insect collections of Father Dr. Erich Wasmann S.J. (1859-1931) and Father Dr. Hermann Schmitz S.J. (1878-1960) during World War II.

The Wasmann world-collection of ants and myrmeculous insects and the Schmitz collection of phorid flies were famous all over the world, for they contained many species unknown to science until then. At the beginning of World War II the major part of the phorid flies of Father Schmitz were hidden in a bombproof safe in a limestone cave of the Sint Pietersberg, a hill in the neighbourhood of Maastricht, Limburg, together with the famous painting of Rembrandt *The Night Watch* which was put there to protect it, like some other paintings, against bombardments. The remaining part of the Schmitz-collection and the entire Wasmann collection were located in the Natural History Museum of Maastricht.

SS-Reichsführer Heinrich Himmler, amateur-entomologist himself, heard of the collections of Wasmann and Schmitz and ordered that they were brought to Germany.

The Berlin professor Dr Bischoff transferred the Wasmann collection to the Entomological Institute at Berlin and a small part of the Schmitz collection to the 'Ahnenerbe Museum' in Waischenbach. He was not informed about the hiding place of the remaining part of the Schmitz collection.

After the war, in 1945, major John Wendell Bayley from Richmond Va., professor of comparative anatomy, brought the collections of Wasmann and Schmitz back to The Netherlands. The city council of Maastricht was very grateful and awarded him a Certificate of Appreciation. He was honoured by being admitted to the order of Oranje-Nassau.

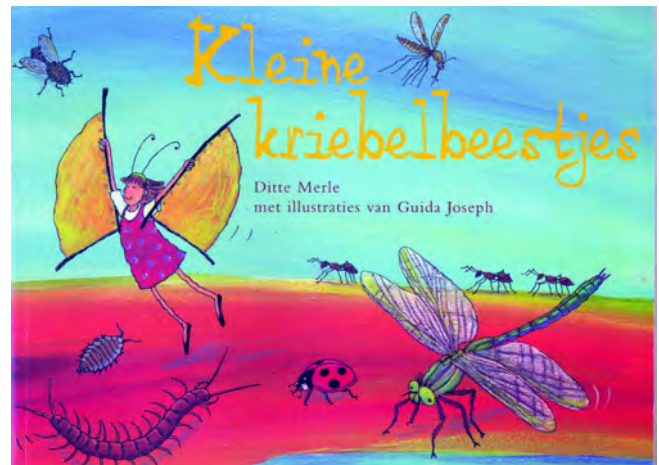
Uitgelezen

Ditte Merle, met illustraties van Guida Joseph 2005 (tweede druk). **Kleine Kriebelbeestjes**. Van Holkema & Warendorf, Unieboek BV, Houten. 72 pagina's. ISBN 90 269 9782 5. €12,99.

Hoe werven NEV-leden toekomstige leden? Dat kan door het voorlezen aan kinderen, kleinkinderen of aan (klein)kinderen van familieleden, burens en vrienden. Het boek 'Kleine Kriebelbeestjes' is daarvoor uitstekend geschikt. In dit boek worden acht insecten, drie andere geleedpotigen en een worm op humoristische wijze besproken.

Er worden verhalen verteld over deze dieren, op basis van kenmerken en gedrag van de betreffende soorten. Bijvoorbeeld onder het hoofdje met de tekst 'Een vlieg met een motorbril' staat: 'Pak een dode huisvlieg [welk kind durft dat te doen?] en leg haar onder een loep. Zie je die grote, bruine ogen? Net een motorbril. Elk oog zit vol met puntjes en elk puntje is weer een oog'. Een entomoloog denkt dadelijk aan de facetogen van een insect.

En wat te denken van de mier die voedsel overdraagt aan een soortgenoot onder de titel 'Zoenen om te eten'. Nadat een thuisgekomen mier door een hongerige huisgenoot met haar voelsprieten is geaaid is te lezen: 'De twee gaan rechtop staan. Met hun monden tegen elkaar. Net of ze zoenen. Zo geeft de ene mier eten aan de andere mier.'

Of het advies tegen hoofdluis onder 'Kale kop': 'Wat ook kan: je kop kaalscheren. Luizen willen geen kale kop. Dan glijden ze weg. Nee. Ze willen een bos haar. Daar hebben ze een leuk leventje. Een luizenleventje!'

Ook het tekenwerk in het boekje is humoristisch! Je ziet een hoofdluis klimmen in het haar alsof het een klein kindje is dat in een boom omhoog klimt. Een schooljuf wil een dode muis laten zien maar er kruipen maden uit. Met haar diadeem met insectenantennes zie je haar verschrikt naar de maden kijken. Zelf heb ik al vaak kinderen van mijn familieleden en vrienden kennis laten maken met vergelijkbare kinderboeken. Ik hoop dat er ooit één bioloog, hopelijk zelfs entomoloog wordt. En heel misschien wordt die persoon dan ook wel lid van de NEV.

Ik wens iedereen met 'Kleine Kriebelbeestjes' veel voorleesplezier.

Rinny E. Kooi